

Nälänhädät uudelleen tulkittuina

Miikka Voutilainen:

Nälän vuodet. Nälänhätien historia.

Atena 2017. 261 s. ISBN 978-952-300-351-4.

Kotimainen nälänhätien tutkimus on pikkuhiljaa virkomaan päin parin vuosikymmenen hiljaiselon jälkeen. Valtaosa uusimmista tutkimuksista on julkaistu englanninkielellä¹ ja siksi Miikka Voutilaisen kotimaiselle yleisölle suunnattu *Nälän vuodet* on tärkeä teos. Se on mukaansatempaavasti, sujuvasti ja viihdyttävästi kirjoitettu, mikä ei tämän tyyppiselle kirjalle ainakaan haitaksi ole. Tärkein mittatikku kirjan ansioille kuitenkin muodostuu siitä, missä määrin kirjailija onnistuu päivittämään nälänhätien aikaisempaa kotimaisilla kielillä julkaistua historiantutkimusta.² Voin ilokseni todeta, että hyvin onnistuu. Tärkein anti suomalaiselle tutkimusperinteelle on Voutilaisen syvä perehtyminen kansainväliseen nälänhätiätutkimukseen ja sen teoretisointiin, ja hänen kykynsä tarkastella Suomen historiallisia nälänhätiä näistä näkökulmista.

Kirjan ensimmäinen osa tarkastelee nälänhätää käsitteenä, tapahtumana ja kokemuksena. Toinen osa esittelee nälänhätää taloudellisen ”alikehityksen” ilmentymänä. Kolmas osa puolestaan tarkastelee nälänhätää yhteiskuntatieteellisenä ilmiönä ja taloustieteilijöiden roolia nälänhätien selittämisessä. Voutilaisen laaja-alainen lähestymistapa on luettava kirjan ansioihin. Hän ei käsittele nälkää pelkästään taloushistoriallisena ilmiönä eikä syyllisty metodologiseen nationalismiin. Hän osoittaa, että nälkä on syytä problematisoida sekä fysiologisena ja ilmasto- ja ravintotieteellisenä ilmiönä että sosiaalisena, poliittisena ja jopa retorisenä ilmiönä. Laaja-alaisuuden vaarana on toki käsittelyn jääminen pinnalliseksi. Toisaalta juuri laaja-alaisuus tekee teoksesta raikkaan ja tärkeän kontribuution suomalaiselle tutkimusperinteelle.

Voutilaisen kirjan kansainvälisenä esikuvana näyttäisi olevan Cormac Ó Grádan *Famine: a short history* (Princeton University Press 2009). Kirjan rakenne on samankaltainen ja myös otsikot ovat tavallista proosalisempia (”Tietävätkö he, että on jouluku?”). Molemmissa kirjoissa matkataan ajassa ja paikassa edestakaisin. Voutilainen kuljettaa lukijaa Live Aidin mediaspektaakkelista Biafran pakolaisleireille, 1500-luvun Englannista 1960-luvun Maon hallitsemaan Kiinaan ja Somaliasta Suomen historian suuriin nälänhätiin. Lisäksi hän sivuaa 1918 vankileiritapahtumia. Tutkimuksen punaisena lankana on kansainvälisessä tutkimuksessa tapahtuneen paradigmaattisen muutoksen esittäminen konkreettisten nälänhätiätapausten kautta. Näin Voutilainen pyrkii havainnollistamaan, että kuolleisuuskriisit eivät koskaan johdu pelkästään ruoanpuutteesta, vaan ne ovat aina

myös poliittisia, taloudellisia ja kulttuurisia tapahtumasarjoja. Kuolema ei valikoi uhriensa sattumanvaraisesti.

Voutilainen asettuu näin tukevasti Stephen Devereux’n, Paul Howen ja Alex de Waalin viitoittamaan tulkintakoulukuntaan, jossa korostuu nälänhätien selittäminen ristiriitaisena ja kilpailevien intressien johdattamana prosessina. Tässä katsantokannassa varsinkaan 1900- ja 2000-luvun nälänhätiiä ei voi ymmärtää poliittisista prosesseista irrallisina ilmiöinä. Jopa ’Pieni jääkausi’ nälänhätien kehyskertomuksena saa Voutilaiselta kriittisen käsittelynsä.

Voutilainen purkaa vakuuttavasti nälänhätäteoreetikoiden klassikoita. Niistä hän nostaa esiin erityisesti Thomas Malthusin (1766–1834) ja Amartya Senin (s. 1933) tärkeimmät teesit ja kysyy hyvän empiristisen historioitsijan tarkkuudella, kuinka selitysvomaisia heidän teorian ovat. Miksi ruokatuotannon häiriöt aiheuttavat joissakin olosuhteissa nälänhätiiä, mutta toisissa taas eivät? Miksi jotkin nälänhädät aiheuttavat katastrofaalista kuolleisuutta, kun taas toiset eivät juurikaan? Miksi jotkin nälkäkriisit herättävät kansainvälistä sympatiana ja avustusliikkeitä, kun taas toisten vain annetaan tapahtua? Tällaiset kysymykset korostavat valittujen käsitteiden poliittisuutta ja aikalaistarkkailijoiden osallisuutta kriisien kulkuun. Tämä teorian ja empirian tasapainoinen yhdistäminen on kirjan suurimpia vahvuuksia.

Pääsiallinen viesti lieneekin juuri se, että tappavien nälänhätien taustalla on aina myös epätasainen talouskehitys, keho hallinto tai muunlaiset poliittiset tavoitteet. Ei ole myöskään poliittisesti viatonta tapaa kuvittaa ja kehystää kuolleisuuskuiseja. Niitä koskevien kertomusten nyansseilla ja suurpiirteisillä yleistyksillä on usein jopa oma harkittu funktionsa: ”Peukalosaännettönä voi pitää, että kuolleisuusarvioissa on sitä enemmän hajontaa mitä politisoidummasta kriisistä on kyse. Aikalaispoliitikot vähättelevät, heidän vastustajansa liioittelevat ja tutkijat yrittävät kieli keskellä suuta asettaa nälänhädän mittakaavan kohdalleen” (s. 71). Nälänhädät eivät ole missään olosuhteissa seurausta pelkästään katovuosista tai sääoikuista. Tätä näkökulmaa heijastaa myös kirjan kansikuva tyhjistä ruoka-asiasta viljanjyvien ympäriöimänä.

Laaja-alaisen näkökulmansa ja korkeatasoisen teoreettisen otteensa vuoksi Voutilaisen tutkimus eroakin merkittävästi kotimaisen nälänhätätutkimuksen traditiosta, joka on useimmiten välttänyt teoreettista keskustelua, operoinut lähinnä kansallisella tasolla ja pyrkinyt ylipäätään vähän kytkemään aihepiirinsä muihin sosiaalisin ja poliittisiin prosesseihin.³ Voutilainen omaksuu aikaisempien tutkijasukupolvien parhaat tulokset, mutta vie ne hallitun suverenisti aivan uudelle tasolle.

Voutilaisen teoksen valossa myös suomalaisen nälänhätädiskurssin suurin kiistakapula – kuulivatko ihmiset tauteihin vai nälkään (vrt. Turpeinen 1986) – asettautuu omaan mittakaavaansa. Kuolinsyiden tarkempi määrittäminen on mielekästä ainoastaan mik-

rohistoriallisesta tai epidemiologisesta näkökulmasta katsottuna. ”Kuolema nälänhädässä kertoo aina paitsi siitä, mihin *ehditään* kuolla, aina myös siitä, mihin yli-päättään *voidaan* kuolla”, muistuttaa Voutilainen (s. 54). Lisäksi tähän liittyy lähdekriittinen haaste. Silloin kun on kyse poikkeuksellisen suuresta kuolleisuuskriisistä, on vallanpitäjillä aina jotakin hävittävää. Tällöin tiedon pimittämisellä, liioittelemisella tai vähättelyllä on oma poliittinen funktionsa. Olennaisempaa on siis kysyä, mitkä olivat ne tekijät ja toimijat, jotka sallivat ruoka-putteen syntymisen ja tilanteen johtamisen suureen kuolleisuuteen. Kaikki katovuodet eivät johda ruokapulaan, kaikki ruokapulat eivät johda nälänhätään, eivätkä kaikki nälänhädät johda massakuolleisuuteen.

Massakuolleisuudesta kertominen tapahtuman jälkeen voi olla myös omanlaisensa kulttuurisen ja poliittisen retoriikan taidonnäyte. Historioitsijoina meidän on syytä ottaa huomioon, että piiloilmaisilla ja vaikenemisellakin voi olla julkilausumattomia merkityksiä. Huomion keskittäminen kuolinsyiden tarkkaan määrittelyyn on siten ongelmallista paitsi puutteellisen lähdemateriaalin johdosta myös sen takia, että se ohjaa huomion pois mikrotason toimijuudesta ja makrotason poliittisesta vastuusta.

Jos jotakin kritiikkiä haluaisi esittää, olisin toivonut teokseen visuaalisen aineiston esittelyä. Nyt keskustelu nälänhätien kuvauksista jäi visuaalisen aineiston osalta harmillisesti vain kuvailevaksi. Tämä on sääli, koska kuvamateriaalia kyllä löytyisi runsain mitoin.

Henrik Forsberg, FM
Helsingin yliopisto

1. Ks. esim. Heli Huhtamaa, *Exploring the Climate-Society Nexus with Tree-ring Evidence. Climate, Crop Yields, and Hunger in Medieval and Early Modern North-east Europe*. Itä-Suomen yliopisto 2017; Miikka Voutilainen, *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*. Jyväskylän yliopisto 2016.
2. Etenkin Mirka Lappalainen, *Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Siltala 2012; Antti Häkkinen et.al., *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. WSOY 1991; Oiva Turpeinen, *Nälkä vai tauti tappoi. Kauhunvuodet 1866–1868*. SHS 1986.
3. Tästä toki poikkeuksena Kari Pitkäsen englanninkielinen väitöskirja Kari J. Pitkänen, *Deprivation and Disease. Mortality during the Great Finnish Famine of the 1860s*. Suomen väestötieteen yhdistys 1993.